

УДК 37.013.83 (73)

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ МОТИВАЦІЙНИЙ ЧИННИК У НАВЧАННІ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ М. НОУЛЗА

Ірина Литовченко

У статті на основі аналізу наукових праць Малколма Ноулза обґрунтовується прагнення до самореалізації як основний мотиваційний чинник у навчанні дорослої людини, розкривається сутність поняття «доросла людина» за М. Ноулзом, виявляються потреби та цілі навчання дорослої людини, спрямовані на її самореалізацію.

Ключові слова: дорослий учень, потреби та цілі навчання, самореалізація, запобігання застаріванню, самототожність, зрілість, М. Ноулз.

На сучасному етапі розвитку суспільства з притаманним йому швидким темпом змін в усіх галузях життя відбувається посилення ролі освіти дорослих як важливого фактору соціального та економічного прогресу. У кінці ХХ – на початку ХХІ століття освіта дорослих стає масовим явищем і набуває характеру неперервності. У зв'язку з цим виникає потреба у пошуку нових ефективних підходів до навчання дорослої людини, набуває актуальності вивчення здобутків економічно розвинених зарубіжних країн, особливо Сполучених Штатів Америки з їх значним науковим потенціалом та багатим практичним досвідом у галузі освіти дорослих.

Теоретичні та практичні аспекти освіти дорослих у Сполучених Штатах Америки стали предметом досліджень таких вітчизняних та російських вчених, як С. М. Аскольдова, О. І. Беюл, Н. М. Бідюк, Б. Л. Вульфсон, Т. С. Георгієва, С. І. Змейов, А. І. Кукуєв, З. А. Малькова, А. М. Мітіна, О. І. Огієнко, Г. І. Полянська, О. Г. Савіних, О. С. Соколова, В. Ф. Станіс, Л. Н. Тарасюк, Л. Д. Філіпова, О. Ю. Хахубія, П. С. Чередниченко та ін. Проте проблемі дослідження факторів мотивації дорослої людини до навчання у педагогічній спадщині американського вченого, засновника науки андрагогіки, Малколма Ноулза не приділялося належної уваги.

З огляду на це, метою нашого дослідження є обґрунтування самореалізації як основного мотиваційного чинника у навчанні дорослої людини за М. Ноулзом. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: аналіз визначення поняття «доросла людина», яке пропонується М. Ноулзом, дослідження підходів ученого до виявлення потреб та цілей навчання дорослої людини, спрямованих на її самореалізацію.

Здійснення наукових досліджень передбачає аналіз понятійно-категорійного апарату. У контексті нашого дослідження такий аналіз спрямований на визначення феномена «доросла людина», який є базовим у

розвитку андрагогіки, розуміння потреб та цілей навчання дорослої людини. Як відзначають американські андрагоги Шарен Мерріам (Sharan Merriam) та Роузмарі Каффарелла (Rosemary Caffarella), «сутність дорослих як учнів і характерні риси процесу навчання дорослих відрізняють освіту дорослих від інших видів освіти. Для того, щоб оптимізувати процес навчання, особливо важливо знати, яким є дорослий учень» [5, с. 11].

Аналіз педагогічної спадщини М. Ноулза свідчить про те, що вчений багато уваги приділяв розкриттю сутності цього поняття. Так, він вважав, що доречно запропонувати чотири визначення дорослості. Спочатку андрагог пише, що «... існує фізіологічне визначення: досягнення віку, коли з'являється репродуктивна функція». При цьому науковець зауважує, що воно «змінюється від епохи до епохи, від культури до культури, від індивіда до індивіда (і можливо, від статі до статі)». Потім він вказує на те, що існують різноманітні юридичні дефініції, які визначають вік, що дає право брати участь у голосуванні, керувати транспортним засобом, вживати спиртні напої. Вони також встановлюють вік, який визначає правовий статус неповнолітнього і повнолітнього злочинця, шлюбний вік і т.п. Але й у цих визначеннях, підкреслює вчений, «існують значні відмінності між державами та епохами». Тому у галузі освіти М. Ноулз вважає за доцільне використовувати соціальне визначення, а саме, що «...людина є дорослою настільки, наскільки вона виконує соціальні ролі, типові для тих, кого у суспільстві вважають дорослими, – ролі працівника, чоловіка чи дружини, батька чи матері, відповідального громадянина, солдата і т.п.», і психологічне визначення, а саме, що «... людина є дорослою настільки, наскільки вона усвідомлює себе відповідальною за власне життя» [3, с. 24]. Як бачимо, вчений вводить два критерії дорослості – «доросла» поведінка і самосвідомість людини, тобто усвідомлення нею своєї самостійності та самоспрямованості.

Слід зауважити, що М. Ноулз не рекомендує використовувати у галузі освіти біологічне і юридичне визначення, оскільки вони беруть за основу вік людини, який, на думку вченого, не завжди є показником дорослості. Андрагог переконаний, що діти і молодь теж є до певної міри дорослими, оскільки уже в ранньому віці вони починають проявляти самосвідомість та самостійність і поступово розвивають ці якості впродовж усього життя, виконуючи дорослі ролі і беручи на себе відповідальність за прийняття рішень [3, с. 24; 57]. Таким чином, як бачимо, науковець наголошує на перманентності процесу становлення людини як особистості і на поступовості її переходу від статусу дитини до статусу дорослого. Лише ступінь відповідальності за власне життя, на думку вченого, відрізняє зрілу людину від дитини.

Отже, характерними проявами дорослості є виконання певних соціальних ролей, самостійність, відповідальність, свідоме ставлення до всіх сфер життя, включаючи навчання, необхідною передумовою якого М. Ноулз вважав цілеспрямованість [1, с. 31]. У зв'язку з цим аналіз проблеми потреб та цілей навчання у педагогічній спадщині М. Ноулза заслуговує на окрему увагу. Як свідчать наші розвідки, андрагог виокремлює три групи потреб та цілей навчання дорослих: потреби та цілі індивідуумів, потреби та цілі закладів,

потреби та цілі суспільства [3, с. 27]. Найважливішою для успішного здійснення процесу навчання науковець вважав реалізацію потреб та цілей індивідуумів, які, на нашу думку, доцільно розглянути у контексті нашого дослідження більш докладно.

М. Ноулз стверджував, що успішна реалізація процесу навчання завжди залежить від того, чи задовольняє він потреби та цілі учнів. На думку вченого, «індивід умотивований здійснювати навчання до тієї міри, до якої він відчуває у цьому потребу і усвідомлює особисту мету, досягнути якої допоможе навчання; і він докладатиме зусиль для використання наявних ресурсів (включаючи вчителів та лекції) до тієї міри, до якої, на його думку, вони відповідають його потребам та цілям» [2, с. 50–51]. Відтак «найважливішою і невідкладною місією кожного андрагога є допомога індивідуумам у задоволенні потреб та досягненні цілей» [2, с. 23].

У своїй ранній роботі «Неформальна освіта дорослих» (1950 р.) М. Ноулз стверджував, що з усіх потреб людини найбільшим стимулом до навчання є потреба у розвитку зрілості. Андрагог писав: «Прагнення до розвитку є особливо сильною мотивацією до навчання, оскільки освіта, за визначенням, є розвитком – знань, умінь, психологічних установок, суджень та оцінок» [1, с. 13]. У подальшому його бачення означеної проблеми розширюється, і вчений розглядає три найбільш фундаментальні «кінцеві потреби та цілі людської самореалізації» [2, с. 23], а саме: запобігання застаріванню, досягнення самототожності та розвиток зрілості.

Закцентуємо на тому, що першою основною потребою тепер науковець вважає запобігання застаріванню. Оскільки у багатьох випадках інформація та вміння, отримані в юності, швидко застарівають, то одне із завдань андрагога М. Ноулз убачає у тому, щоб «допомагати особистостям розвивати усвідомлення навчання як процесу, що триває впродовж усього життя, а також набувати навички самоспрямованого навчання» [2, с. 23].

Другою, не менш важливою потребою дорослої людини за М. Ноулзом, є досягнення повної самототожності за допомогою розвитку всіх потенційних можливостей [2, с. 23]. На підтвердження того, що повний саморозвиток є універсальною потребою людини, андрагог спирається на ряд досліджень у психології, зокрема наводить ієрархію людських потреб, виділену А. Маслоу (A. Maslow) [2, с. 24]. У цій ієрархії найвищою є потреба людини до самореалізації, тобто реалізації усього свого потенціалу. Найнижчими є основні потреби, які стосуються виживання на фізичному та психологічному рівнях [4]. Тому завдання андрагога М. Ноулз убачав у тому, щоб допомогти кожному індивідууму навчитися задовольняти свої потреби на тому рівні, на якому він перебуває, і таким чином переходити до наступного рівня і вище, аж до повної реалізації усіх прихованих можливостей і повного утвердження власної особистості [2, с. 24].

Досягнення людиною зрілості – це третя визначальна потреба. Нагадаємо, що М. Ноулз вказував на цю мету навчання раніше, у роботі «Неформальна освіта дорослих». Андрагог цілковито поділяв ідею відомого психолога Гаррі Оуверстріта (Harry Overstreet) про те, що «зріла людина ... – не

та, яка знає велику кількість фактів. А швидше – та, що звикла інтелектуально розвиватися від набутих знань та розумного їх використання» [6, с. 43]. У подальшому М. Ноулз конкретизує це бачення зрілої особистості як такої, що не припиняє свого навчання. Також учений визначає основні напрями процесу досягнення зрілості, наголошуючи на важливості такого уточнення в контексті розуміння ідеї про зрілість як мету навчання, зокрема навчання впродовж життя. Науковець виокремлює п'ятнадцять напрямків, які, за його словами, є «надійним мірилом» того, наскільки андрагог виконав свою місію [2, с. 25].

Отже, на шляху до формування зрілості дорослий учень рухається у напрямку від залежності до самоспрямованості, від пасивного сприйняття знань до активного дослідження, від егоцентризму до реалістичної самооцінки і самоповаги. Інші напрями розвитку особистості у процесі формування її зрілості включали освіту, розвиток нових можливостей, розширення кола відповідальності, а також інтересів, розвиток альтруїзму, прийняття самого себе як особистості, усвідомлення власної самототожності («Я чітко знаю, ким я є» [2, с. 28]), уміння виявляти закономірності, розуміння потреб інших людей, розвиток власної оригінальності, прийняття багатозначності світу, утвердження здорового глузду. Завданням андрагога, на переконання М. Ноулза, є допомога дорослим учням на шляху до формування зрілості впродовж життя [2, с. 28–29]. Тому будь-яка освітня діяльність забезпечує можливості для розвитку відразу у декількох напрямках, при цьому напрями є взаємопов'язаними, а отже, зміни, що стосуються одного з них, можуть призводити до змін, що стосуються інших. Розвиток кожної людини у цих напрямках упродовж життя можна оцінити за шкалою від нуля до безконечності, і саме від стадії розвитку залежить, скільки корисного для себе зможе взяти дорослий учень від конкретної освітньої діяльності [2, с. 29].

Водночас наші розвідки свідчать про те, що М. Ноулз не претендує на вичерпність запропонованого ним переліку цілей та потреб індивідуумів. Він ставить за мету показати всю складність і значущість місії андрагога, який мусить допомогти учневі досягнути усіх цілей та задовольнити усі потреби, що в кінцевому результаті означає допомогти знайти сенс життя. Адже цей сенс (тут М. Ноулз погоджується з Едуардом Ліндеманою) якраз і полягає в реалізації людиною своїх цілей, прагнень, бажань та потреб [2, с. 29].

Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити висновки про те, що, за М. Ноулзом:

- існує чотири визначення дорослості: біологічне, юридичне, соціальне та психологічне, але з точки зору навчання найважливішими науковець вважає соціальне і психологічне визначення, оскільки вони беруть за основу не вік, а рівень зрілості людини;
 - людина стає дорослою у соціальному плані тоді, коли починає виконувати дорослі ролі: працівника, дружини чи чоловіка, батька чи матері, громадянина; людина стає дорослою психологічно тоді, коли у неї з'являється самосвідомість, відповідальність за власне життя, самостійність;
 - найбільш фундаментальними потребами та цілями, спрямованими на досягнення людської самореалізації, яка здійснюється у процесі навчання, є
-
-

запобігання застаріванню, досягнення самототожності та розвиток зрілості;

– місія андрагога полягає в тому, щоб допомогти дорослому учневі досягнути усіх цілей та задовольнити усі потреби, що в кінцевому результаті означає допомогти знайти сенс життя.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути аналіз андрагогічної моделі М. Ноулза.

Список використаних джерел:

1. Knowles M. S. *Informal adult education: A guide for administrators, leaders and teachers* / Malcolm Shepherd Knowles. – New York : Association Press, 1950. – XVI, 272 p.
2. Knowles M. S. *The modern practice of adult education: Andragogy versus pedagogy* / Malcolm Shepherd Knowles. – New York: Associated Press, 1970. – 384 p.
3. Knowles M. S. *The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy* / Malcolm Shepherd Knowles. – Chicago: Associated Press Follett Publishing Company, 1980. – 400 p.
4. Maslow A. *Motivation and personality* / Abraham Maslow. – New York : Harper, 1954. – XIV, 411 p.
5. Merriam S. B. *Learning in adulthood: A comprehensive guide* / S. B. Merriam, R. S. Caffarella. – San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1999. – XVIII, 502 p.
6. Overstreet H. A. *The mature mind* / Harry Allen Overstreet. – New York: W. W. Norton, 1949. – 295 p.